

Jagna Rita Sobel

 <https://orcid.org/0000-0002-1345-703X>

Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski

Zmienność pieczęci proboszczów śląskich kościołów parafialnych w średniowieczu (do 1419 roku)

Wstęp

Tomášowi Krejčíkowi, wytrawnemu czeskiemu badaczowi pieczęci, za wdzięcza sfragistyka wprowadzenie do swego teaurusu terminologicznego pojęcia „życie pieczęci”, rozumianego jako okres rozpoczynający się przekazaniem typariusza dysponentowi i trwający aż do chwili jego wycofania z użytku, najczęściej na skutek śmierci właściciela¹. Nierzadko posiadacz sigillum stawał jednak przed koniecznością wcześniejszego sprawienia sobie nowego tłoka, wymuszoną zwykle zużyciem poprzedniego lub jego utratą w wyniku zgubienia bądź kradzieży². Praktyka wymiany typariusza powszechna była szczególnie w kręgach możnych świeckich i duchownych, którzy w celu usprawnienia działalności swych kancelarii posługiwali się nierzadko kilkoma stemplami równocześnie, tworząc w ten sposób coraz bardziej złożone systemy sfragistyczne³. Z podobnych powodów wymiany pieczęci dokonywali tak-

¹ T. Krejčík, *Pečet' v kultuře středověku*, Ostrava 1998, s. 51, 82.

² *Sfragistyka*, oprac. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, Warszawa 1960, s. 86.

³ Tamże, s. 85—92. W sprawie pojęcia „system sfragistyczny” zob. Z. Piech, *Pieczęć jako źródło ikonograficzne: ze studiów nad ikonografią historyczną*, «Сфрагістичний щорічник» 2015, 5, s. 42; Tenże, *Pieczęcie herbowe w systemach sfragistycznych dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa

że przedstawiciele innych grup społecznych, np. rycerstwo. Liczne przypadki takiej wymiany wśród śląskich rycerzy w średniowieczu odnotował Marek L. Wójcik⁴. Nadal nierozpoznane pozostają natomiast skala tego zjawiska i motywacje w wypadku niższego duchowieństwa tego regionu, w tym również plebanów.

Przyczyn takiego stanu rzeczy niewątpliwie upatrywać należy w trwającym od dekad marginalnym wręcz zainteresowaniu polskich badaczy sfragistyką proboszczowską⁵, skutkującym brakiem osobnych studiów nad tą problematyką⁶. Penetrując kościelne sigilla, swoje wysiłki koncentrowali oni bowiem przede wszystkim na stemplach należących do biskupów, członków kapituł katedralnych i kolegiackich, opatów i zakonników oraz reprezentowanych przez nich instytucji, a więc biskupstw, kapituł i klasztorów⁷. Pieczęciom

2015, s. 207—253; M. Hlebionek, *Sfragistyka w systemie nauk. Podstawowe pojęcia sfragistyczne*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach. Wyniki prac zespołu naukowego powołanego przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych*, red. P. Gut, M. Hlebionek, Warszawa 2020, s. 20.

⁴ Zob. np. M.L. Wójcik, *Pieczęcie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. 1—2, Kraków—Wrocław 2018 — tutaj: t. 1, s. 120—121 (Herman von Barby), 123—124 (Albert von Bart), 142—154 (liczne typy pieczęci przedstawicieli Bibersteinów), 257—260 (Herbord von Füllstein); t. 2, 527—531 (Wierzbęta z Palowic), 620—622 (Otto von Ratold), 764—765 (Franczke von Sommerfeld).

⁵ Posługując się terminem „proboszcz”, mam tutaj na myśli „pasterza własnego parafii, sprawującego swój urząd pod zwierzchnictwem biskupa diecezji” (J. Krukowski, *Proboszcz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, s. 412—414; zob. też *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 8, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2003, s. 261). Współcześnie ma on zatem znaczenie synonimiczne do wyrazu „pleban”, chociaż warto w tym miejscu przypomnieć, że wywodzi się on od staroczeskiego słowa „probošt” oraz niemieckiego „Propst”, oznaczających przełożonego kapituły, a więc prepozyta (A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 437; W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 483).

⁶ W znacznym stopniu jest on wynikiem długotrwałej stagnacji w badaniach nad pieczęciami kościelnymi w okresie PRL-u, co obrazuje chociażby artykuł M. Haisiga *Osiągnięcia i postulaty w zakresie sfragistyki polskiej* (St. Żr. 1959, 4, s. 164—166), w którym nie sformułował on żadnych postulatów w stosunku do tego działu sfragistyki. Wzrost zainteresowania związaną z nimi problematyką obserwować możemy zaledwie od kilkunastu lat, zob. Z. Piech, *Współczesne badania sfragistyczne w Polsce. Osiągnięcia i postulaty*, «Сфрагістичний щорічник» 2011, 1, s. 181; Tenże, *Uwagi o typologii i nazewnictwie pieczęci w polskich i zagranicznych badaniach sfragistycznych*, w: *Dawne pieczęcie...*, s. 35—36.

⁷ Zob. m.in.: P. Wiszewski, *Średniowieczna śląska pieczęć klasztorna jako środek przekazu informacji (XIII—1 połowa XVI w.)*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 11—29; M. Starnawska, *Pieczęcie zakonów krzyżowych na ziemiach polskich w średniowieczu jako źródło do ich dziejów. Perspektywy badawcze*, w: *Pieczęć w Polsce...*, s. 89—119; M.L. Wójcik, *Pieczęcie cystersów jemielnickich do połowy XVI wieku (z zespołu Rep. 85 Archiwum Państwowego we Wrocławiu)*, w: *Pieczęć w Polsce...*, s. 31—37; Tenże, *Średniowieczne pieczęcie cystersów rudzkich*, w: *Cystersi*

plebańskim poświęcano natomiast jedynie lakoniczne fragmenty w historycznych opracowaniach syntetycznych⁸ czy też w podręcznikach z zakresu sfragistyki, nauk pomocniczych historii i archiwistyki⁹. Dopiero w ostatnich dwóch latach sytuacja ta ulegać zaczęła powolnej poprawie¹⁰. Podobnie rzecz wygląda w historiografii niemieckiej, czeskiej i słowackiej¹¹, w której dopiero od

w społeczeństwie Europy Środkowej. *Materiały z konferencji naukowej odbytej w klasztorze oo. Cystersów w Krakowie Mogiła z okazji 900 rocznicy powstania Zakonu Ojców Cystersów. Poznań—Kraków—Mogiła 5—10 października 1998*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 405—415; M.L. Wójcik, *Pieczęcie opatów rudzkich*, w: *Klasztor cystersów w Rudach. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej odbytej 7 czerwca 2008 r. w Rudach*, red. N. Mika, Racibórz 2008, s. 41—56; M.L. Wójcik, *Pieczęcie klasztoru Premonstratensów w Czarnowasach*, w: *Sztuka dawnego Opolą*, red. B. Czechowicz, J. Filipczyk, A. Kozieł, Opole 2018, s. 27—44; J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie prałatów i kanoników kapituł katedralnych metropolii gnieźnieńskiej*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, red. A. Radzimiński, Toruń 2000, s. 177—196; J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie kapituł katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w świetle dotychczasowych badań*, w: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa 2006, s. 169—196; B. Marcisz-Czapła, *Pieczęcie biskupów lubuskich*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2004, 11, s. 75—97; Taż, *Święci w ikonografii nowożytnych pieczęci klasztornych na Śląsku*, w: *Człowiek — obraz — tekst. Studia z historii średniowiecznej i nowożytnej*, red. M.L. Wójcik, Dzierżoniów 2005, s. 89—107; P. Pokora, *Stan i perspektywy badań nad pieczęciami episkopatu średniowiecznej Polski*, w: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 135—167; P. Stróżyk, *Średniowieczne pieczęcie templariuszy i joannitów na ziemiach polskich*, w: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 197—217; E. Knappek, *Średniowieczne i wczesnonowożytne pieczęcie oficjalów i wikariuszy generalnych krakowskich*, w: *Dawne pieczęcie...*, s. 285—325; M. Szymoniak, *Pieczęcie klasztoru bożogrobców w Miechowie*, w: *Dawne pieczęcie...*, s. 378—412; T. Kałuski, *Od przedstawień figuralnych do heraldycznych. Opaci lubiąscy i ich pieczęcie od schyłku średniowiecza do sekularyzacji klasztoru w 1810 roku*, *St. Żr.* 2019, 57, s. 159—210; Tenże, *Projekt edycji pieczęci cystersów śląskich. Francuskie i niemieckie przykłady wydawania pieczęci cysterskich*, w: *Editiones sine fine*, t. 2, red. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2021, s. 117—130.

⁸ J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1: *(do 1302 roku)*, Warszawa 2003, s. 215—219.

⁹ *Sfragistyka...*, s. 215—216; M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, Graz 1966, s. 77; K. Chojnacka, *Opracowywanie pieczęci*, w: *Metodyka pracy archiwalnej*, red. S. Nawrocki, S. Sierpowski, Poznań 2004, s. 109; W. Semkowicz, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków 2011, s. 135, 143. Warto zauważyć, że nie wspomina o nich wykorzystywany obecnie w dydaktyce akademickiej podręcznik nauk pomocniczych historii autorstwa J. Szymańskiego, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2012, s. 623.

¹⁰ J.R. Sobel, *Pieczęcie proboszczów — zapomniany dział sfragistyki. Przyczynek do badań nad pieczęciami kleru parafialnego na przykładzie pięciu sigillów śląskich plebanów z początku XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2020, 75, 1, s. 29—72; Taż, *Sceny biblijne na średniowiecznych pieczęciach śląskich proboszczów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2022, 118, s. 413—438; L. Krudysz, *A Unique 14th Century Seal-Matrix from Giełło, Zawiercie District*, „Archaeologia Polona” 2021, 59, s. 139—154.

¹¹ W. Ewald, *Siegelkunde*, München—Berlin 1914 [reprint: München—Wien 1972], s. 219; J. Krejčíková, T. Krejčík, *Úvod do české sfragistiky*, Ostrava 1989, s. 63—67; T. Krejčík, *Pečet'*

lat 90. XX wieku pojawiło się kilka prac na temat pieczęci plebańskich, głównie w postaci artykułów o charakterze analitycznym¹². Ostatnio rozprawy poświęcone tej problematyce opublikował także rumuński historyk Alexandru Ștefan¹³. W kwestii sigillów należących *stricte* do proboszczów śląskich wypowiadali się dotąd, jeszcze przed drugą wojną światową, Helene Kraemer¹⁴ oraz — najszerzej — Marian Gumowski¹⁵, opierając jednak swoje spostrzeżenia na zbyt szczupłej bazie źródłowej.

Opisane deficyty badawcze stały się dla mnie impulsem do podjęcia pogłębianych studiów nad pieczęciami plebanów kościołów parafialnych z terenu Śląska w okresie przedhusyckim (do 1419 roku)¹⁶. Przeprowadzona na ich po-

v kultuře..., s. 248; A. Stieldorf, *Siegelkunde. Basiswissen*, Hannover 2004, s. 72; K. Maráz, *Sfragistika. Studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*, Brno 2014, s. 97, 99, 104.

¹² M. Gosmann, *Ein Siegelstempel des Pfarrers Friedrich von Hüsten (um 1300) im Arnberger Stadtarchiv*, „Jahrbuch Hochsauerlandkreis. Berichte, Erzählungen, Aufsätze, Gedichte“ 1992, 8, s. 37—39; E. Bünz, P. Kubín, „*Sigillum Petri plebani de Glathovia*”. *Ein spätmittelalterliches Pfarrersiegel aus Klattau (Böhmen)*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde“ 2004, 50, s. 35—45; E. Bünz, *Spätmittelalterliche Pfarrei- und Pfarrersiegel*, in: *Das Siegel. Gebrauch und Bedeutung*, hrsg. G. Signori, Darmstadt 2007, s. 31—43; E. Bünz, *Die mittelalterliche Pfarrei. Ausgewählte Studien zum 13.—16. Jahrhundert*, Tübingen 2017, s. 334—351 (rozdział pt. *Spätmittelalterliche Pfarrei- und Pfarrersiegel* jest rozszerzoną wersją artykułu o tym samym tytule z 2007 r.); K. Maráz, *K pečetím farního kléru v českých zemích v letech 1283—1310*, v: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII—XV*, ed. P. Krafl, Praha 2008, s. 623—629; M. Glejtek, *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*, Hradec Králové 2013, s. 181—182; Tenże, *Texty na stredovekých cirkevných pečatiach uhorskej proveniencie (11.—16. storočie)*, w: *Inskrypcje na pieczęciach. Treści, formy, funkcje*, red. P. Pokora, M. Hlebionek, T. Kałuski, Poznań 2016, s. 56.

¹³ A. Ștefan, *Der Siegelstempel und die Siegel des Kronstädter Pfarrers Johannes Reudel*, „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“ 2018, 41 (112), s. 33—41; Tenże, *Practici sigillare în mediul parohial brașovean din a doua jumătate a secolului al XV-lea*, in: *Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV—XVIII)*, volum îngrijit de M. Dejan, Suceava 2020, s. 45—56; A. Ștefan, *Seals of Transylvanian Saxon Parish Priests from the First Half of the 16th Century*, in: *Common Man, Society and Religion in the 16th Century. Piety, Morality and Discipline in the Carpathian Basin*, ed. U.A. Wien, Göttingen 2021, s. 65—77.

¹⁴ H. Kraemer, *Beiträge zur Geschichte des geistlichen Siegels in Schlesien bis zum Jahre 1319*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens“ 1935, 69, s. 1—39.

¹⁵ M. Gumowski, *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, w: *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, red. W. Semkowicz, Kraków 1936 [reprint: Kraków 2013], s. 314—317.

¹⁶ Postulaty wobec tego działu sfragistyki wysunęłam ostatnio w osobnym artykule, zob. J.R. Sobel, *Pieczęcie proboszczów...*, s. 39—41. Należy wyjaśnić, że koniec pierwszego dwudziestolecia XV w. rozpoczął na Śląsku okres wyniszczających wojen spowodowanych najpierw rewolucją husycką, a następnie walkami pomiędzy Maciejem Korwinem a Jerzym z Podiebradów. Wydarzenia te szczególnie dotkliwie wpłynęły na losy diecezji wrocławskiej. Destabilizacji uległa bowiem jej sieć parafialna, a wielu duchownych utraciło materialne podstawy swego bytu, zob. K. Dola, *Problemy kościelno-duszpasterskie w diecezji wrocławskiej*

trzeby kwerenda, obejmująca zasoby polskich i czeskich archiwów, a mianowicie Archiwów Państwowych we Wrocławiu (wraz z oddziałami terenowymi), w Opolu, Raciborzu (będącym oddziałem Archiwum Państwowego w Katowicach), Bydgoszczy, Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu oraz Archiwum Parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kłodzku, a także Národního archivu w Pradze i Státního okresního archivu w Opawie, pozwoliła zebrać 72 sigilla proboszczów. Ujawniła ona przypadki pięciu duchownych, którzy w trakcie swojej posługi w parafii dokonali (z różnych przyczyn) wymiany swoich stempli lub też posługiwali się dwoma równocześnie. Są nimi: Stefan, pleban w Nysie, Konrad, pleban w Turowie koło Wrocławia, Jakub Engilgeri, pleban w Świdnicy, Rychwin, pleban w kościele pw. św. Elżbiety we Wrocławiu, oraz Tomasz, pleban w Strzelinie. Zjawisko to bez wątpienia uznać można za wyjątkowe na tle zgromadzonego materiału źródłowego, albowiem zdecydowana większość proboszczów w okresie swej działalności duszpasterskiej pieczętowała się wyłącznie jednym tłokiem. W niniejszym artykule dokonana zostanie analiza dziesięciu zabytków sfragistycznych należących do pięciu wspomnianych duszpasterzy, której celem będzie udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakie przyczyny mogły wpłynąć na ich decyzje o sporządzeniu nowych typariuszy.

Pieczęcie Stefana, plebana w Nysie

Pierwszym proboszczem na Śląsku pieczętującym się dwoma stemplami, których odciski przetrwały do naszych czasów, był Stefan, pełniący w latach 1292—1312 posługę duszpasterską w nyskiej farze św. Jakuba¹⁷. Jego starsze sigillum, znane z odcisków uwierzytelniających dwie ekspedycje tego same-

w XV w., „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1986, 41, 4, s. 518; Tenże, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, cz. 1: *Średniowiecze*, Opole 1996, s. 113—114, 137; R. Żerelik, *Dzieje Śląska do 1526 roku*, w: *Historia Śląska*, red. M. Czaplinski, Wrocław 2002, s. 94—100; W. Mrozowicz, *Dolny Śląsk w latach 1327—1526*, w: *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2006, s. 114—123. Rok 1419 stanowi wobec tego uzasadnioną cezurę w historii śląskiego Kościoła. Jest ona zresztą przyjmowana — choć z innych powodów — w badaniach nad sfragistyką rycerską, zob. M.L. Wójcik, *Pieczęcie rycerstwa...*, t. 1, s. 24.

¹⁷ A. Müller, *Die Pfarrer von Neiße, ein Beitrag zur schlesischen Presbyterologie*, „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte” 1956, 14, s. 65—66; E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*, Kraków 2014, s. 381; Taż, *Proletariusze modlitwy? Drogi karier, finanse i kultura materialna niższego kleru w średniowiecznej Nysie*, Warszawa 2020, s. 190—191.

go dokumentu wystawionego przez biskupa wrocławskiego Jana III Romkę 31 lipca 1298 roku¹⁸, prezentuje w polu wyobrażeniowym Maryję z Dzieciątkiem siedzących na osiołku prowadzonym — jak nietrudno się domyśleć — przez św. Józefa. Za nimi kroczy ponadto czwarta postać, którą na podstawie tekstów apokryficznych oraz ikonograficznych tradycji przedstawień sceny exodusu Świętej Rodziny do Egiptu utożsamiać prawdopodobnie można ze św. Jakubem Młodszym, Janem, synem Józefa, lub też sługą niosącym bagaże¹⁹. Takiego nietypowego na tle śląskiej sfragistyki wyobrażenia, którego symbolikę odczytywać można przypuszczalnie jako wyraz pełnego zawierzenia opatrności Bożej wzorem św. Józefa²⁰, upatrywali w owym *imago* już wcześniej Paul Pfotenhauer oraz Eberhard Crusius²¹. Scenę tę okala bieżąca w otoku legenda w brzmieniu: + S STEPhANI PLE/BANI DE NIZA²². W ciągu następnych 14 lat nyski duchowny musiał jednak sprawić sobie nowy tłok, przy pergaminie z 6 maja 1312 roku odnajdujemy bowiem pieczęć z inskrypcją o tej samej treści ([+S] STEPhANI PLEBANI • DE NIS[A]), a więc wskazującą na tego samego dysponenta, ale z wizerunkiem św. Jakuba²³. Trudno jednoznacznie orzec, jakie powody legły u podstaw decyzji o dokonaniu przezeń takiej zmiany, zwłaszcza że w widocznych na obu stemplach napisach niezmiennie wymieniano wyłącznie urząd plebana. Gdy analizuje się ich ikonografię, bardzo prawdopodobne wydaje się, że plebana motywowała chęć wyraźniejszego okazania związków z własną parafią poprzez odwołanie się do czerpiącej z jej ikonosfery symboliki²⁴, nieograniczającego się wyłącznie do umieszczenia nazwy miejscowości w otokowej inskrypcji. Nie można jednak całkowicie wykluczyć też bardziej przyziemnych powodów, jak np. zgubienie czy kradzież typariusza.

¹⁸ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dalej: AAWr), Dokumenty parafii miejskiej w Nysie, 31 VII 1298; AP Wrocław, Rep. 102, nr 6.

¹⁹ *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. 2, hrsg. E. Kirschbaum, Rom—Freiburg—Basel—Wien 1970, s. 43—44; L. Terrier Aliferis, *Joseph christophore dans la Fuite en Egypte: transmission d'un schéma iconographique spécifique à travers le Moyen Age*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte“ 2016, 79, 2, s. 164—165.

²⁰ J.R. Sobel, *Sceny biblijne...*, s. 426.

²¹ P. Pfotenhauer, *Die schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879, s. 19; E. Crusius, *Flucht und Heimkehr. Studie zur Ikonographie der mittelalterlichen Siegel mit 10 Abbildungen*, „Archivalische Zeitschrift“ 1954, 49, s. 67.

²² Treść napieczętnych legend zarówno w niniejszym artykule, jak i w dołączonym do niego katalogowym aneksie przytaczam, opierając się na zasadach sformułowanych w publikacji: *Zasady transkrypcji inskrypcji napieczętnych*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych...*, s. 159—163 — z tą różnicą, że za pomocą wielkich i małych liter dokonuję rozróżnienia inskrypcji majuskulnych i minuskulnych.

²³ AP Wrocław, Rep. 88, nr 48 (74a). Szerzej na jej temat zob. J.R. Sobel, *Pieczęcie proboszczów...*, s. 49—51.

²⁴ W kwestii wpływu ikonosfery parafialnej na wyobrażenia napieczętne proboszczów zob. J.R. Sobel, *Pieczęcie proboszczów...*, s. 41—43.

Pieczenie Konrada, plebana w Turowie

Podobnie nietatwo jest wyjaśnić okoliczności wymiany pieczęci przez Konrada, proboszcza w położonym nieopodal Wrocławia Turowie. W tym wypadku zadanie to komplikuje dodatkowo fakt, że oba używane przez niego ostroowalne stemple prezentują scenę Męki Pańskiej, różniąc się jedynie detalami i stylizacją artystyczną, a treści ich legend mają prawie identyczne brzmienie, jedynie nieznacznie odbiegające od siebie pisownią (S / CONR'(adi) PLEB/AN(i) D'(e) TVRO/W/ oraz • S • CONRADI • PLE/ BANI • IN • ThVROW/). Pieczęcie są ponadto zbliżone do siebie wielkością. Wymiary starszej, której trzy odciski przetrwały przy dokumentach z lat 1343—1352²⁵, wynoszą 40 x 24 mm, natomiast młodsza, znana z egzemplarza z 14 listopada 1366 roku²⁶, mierzy 40 x 25 mm. Widoczny brak zmian w komunikowanych za pośrednictwem sigillum treści pozwala przypuszczać, że za sporządzeniem drugiego typariusza przemawiać musiały wyłącznie względy losowe, czyli najpewniej jego utrata lub zużycie (np. uszkodzenie reliefu tłoka). Konradowi ewidentnie zależało, aby nowy stempel jak najmniej różnił się od poprzedniego.

Pieczenie Jakuba Engilgeriego, plebana w Świdnicy

Dosyć jasne wydają się natomiast przyczyny wymiany tłoka dokonanej przez Jakuba Engilgeriego. Duchowny ten w okresie swojej aktywności używał najpierw okrągłej pieczęci, której jedyny odcisk, wiszący przy dokumencie z 15 czerwca 1362 roku, z częściowo nieczytelną legendą w brzmieniu: + [S IA]COB[...GIL[...SWI]DNICZ, wyobraża tarczę herbową z majuskułą „M” i trzema różami²⁷, później zaś ostroowalnego sigillum z wizerunkiem św. Jana Chrzciciela i otokową inskrypcją o treści: + S • IACOBI • ENGILGERI • PL(eb)ANI • SWIDNICZ(ensis) • ET • OFFICIA(lis) W(ratislaviensis), którego odciski, w imponującej liczbie 27 egzemplarzy, odnajdujemy przy do-

²⁵ AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, CC 11, KK 5, KK 6.

²⁶ Národní archiv v Praze (dalej: NA Praha), Maltézští rytíři — české velkopřevorství (dalej: ŘM), nr 1719.

²⁷ AP Wrocław, Rep. 67, nr 380 (406).

kumentach wystawionych pomiędzy 18 marca 1362 a 5 czerwca 1374 roku²⁸. Obecne na obu pieczęciach napisy wskazują na Świdnicę jako na miejsce pełnionej od 1358 roku przez Jakuba Engilgeriego funkcji proboszcza, ale tylko ta druga wymienia ponadto urząd wrocławskiego oficjała, z którym po raz pierwszy notowano go w 1361 roku, co stanowi *terminus post quem* sporządzenia tłoka²⁹. Wyrobienie go było zatem dowodnie związane z objęciem przez plebana nowej, bardziej szaczonej godności. Wątpliwości pozostawia jedynie rola owych tłoków w tym małym systemie sfragistycznym, gdyż jedyny odcisk okrągłej pieczęci pochodzi z okresu, w którym Jakub Engilgeri posługiwał się już nowym typariuszem. Dodatkowo w dokumencie, którym został uwierzytelniony, tytułowany jest on jako *plebanus Swydnicensis et iudex*, co sugerowałoby przywieszenie sigillum z legendą adekwatną do treści dyplomu, a więc ostroowalnego. Niezgodność tę tłumaczyć można przypuszczalnie absencją właściwej pieczęci Jakuba, której w tym przypadku nie musiał zastępować stemplem osoby trzeciej, lecz posiadany przy sobie w momencie wygotowywania dokumentu starszym tłokiem³⁰.

²⁸ AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, AA 68, C 8, C 15, C 17, F 18, F 22, GG 39, M 41, R 53b, Y 1; Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311 [błędna data]; AP Bydgoszcz, Akta klasztoru norbertanek w Strzelnie, sygn. 31; AP Wrocław, Dokumenty miasta Wrocławia, nr 557, 562; Rep. 3, nr 423 (395); Rep. 66, nr 251 (252), 256 (257), 258 (259); Rep. 67, nr 379 (405), 381 (407a), 386 (411); Rep. 71, nr 26 (28); Rep. 84, nr 97 (124); Rep. 91, nr 340 (348); Rep. 123, nr 46; NA Praha, RM, nr 788, 796. Reprodukacja odcisku z Archiwum Państwowego w Bydgoszczy zamieszczona została w publikacji M. Hlebionka, *Katalog pieczęci przy dokumentach samoistnych w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, Warszawa 2012, s. 392.

²⁹ S. Jucezka, *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica 2006, s. 252; E. Wólkiewicz, *Kariery „w cieniu katedry”*. Oficjalowie wrocławscy w średniowieczu, w: „*Memoria viva*”. *Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967–2014)*, red. A. Gąsiorowski, G. Rutkowska, Warszawa—Poznań 2015, s. 304; A. Dudzińska, *Kościół parafialny świętych Stanisława i Wacława w Świdnicy i jego wspólnota wiernych do 1561 r.*, Wrocław 2018 [maszynopis rozprawy doktorskiej w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego], s. 340.

³⁰ Na temat zjawiska absencji pieczęci (łac. *absentia sigilli*) zob. *Vocabularium internationale sigillographicum*, edd. K. Müller, L. Vrtel, Bratislava 2016, s. 150; M. Hlebionek, *Prawo pieczętno: rodzaje kancelaryjno-prawne i fałszerstwa pieczęci. Kręgi funkcjonowania pieczęci*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych...*, s. 22.

Pieczęcie Rychwina, plebana w kościele pw. św. Elżbiety we Wrocławiu

Niewielki system sfragistyczny stworzyli także w drugiej połowie XIV stulecia plebani kościoła pw. św. Elżbiety we Wrocławiu, pozostającego pod patronatem zakonu krzyżowców z czerwoną gwiazdą³¹. Niestety, rekonstrukcja kompletnej listy dysponentów składających się nań stempli jest obecnie niemożliwa ze względu na rozpowszechnioną w sfragistyce owego zgromadzenia praktykę stosowania pieczęci anonimowych, a więc niewymieniających w legendach imion ich właścicieli, dzięki czemu tłoki te mogły być użytkowane przez kolejnych duchownych obejmujących dane stanowisko³². Z całkowitą pewnością do grona tego zaliczyć można jedynie Rychwina, który — jak odnotowuje Rościśław Żerelik — piastował godność tamtejszego proboszcza co najmniej od 1360 do 1370 roku³³. Z tego okresu znamy dwa odciski należące do plebana kościoła św. Elżbiety: ostroowalny, uwierzytelniający dokument z 18 września 1368 roku³⁴, oraz okrągły, wiszący przy dyplomie z 24 czerwca 1370 roku³⁵. Oba charakteryzują się podobnymi wyobrażeniami w postaci krzyża nad sześciopromienną gwiazdą, będącego emblematem wspomnianego zakonu, i otokowymi inskrypcjami o prawie identycznej treści, mianowicie: + S PLEBANI • DE S(an)C(t)A • ELIZABET oraz + S' PLEBANI D' S(an)C(t)A ELIZABET. O ile okrągłe sigillum przetrwało wyłącznie w jednym egzemplarzu, o tyle ostroowalnym opatrzone jeszcze pięć dokumentów wystawionych pomiędzy 24 października 1374 a 29 listopada 1380 roku³⁶. Nie wiadomo jednak, czy zostały one opieczętowane przez Rychwina, czy też przez jego następcę (bądź następców), pisma te mają bowiem postać okólników wysyłanych przez biskupów: wrocławskiego — Przeclawa, oraz poznańskiego — Mikołaja, do duchownych sprawujących określone urzędy kościelne, bez podania ich imion. Być może typariuszem tym posługiwał się w kolejnych latach Mikołaj Crewczberg, choć nie można stwierdzić tego z całkowitą pewnością, gdyż z tytułem proboszcza św. Elżbiety notowany jest on dopiero

³¹ M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2006, s. 118—120.

³² M. Starnawska, *Pieczęcie zakonów krzyżowych...*, s. 104—105.

³³ R. Żerelik, *Krąg średniowiecznego duchowieństwa kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu*, w: *Z dziejów wielkomięskiej fary. Wrocławski kościół św. Elżbiety w świetle historii i zabytków sztuki*, red. M. Zlat, Wrocław 1996, s. 158 i przyp. 14.

³⁴ AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, GG 69.

³⁵ AP Wrocław, Rep. 66, nr 234 (235).

³⁶ AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35a, A 35b, KK 18, T 5, YY 4.

w latach 90. XIV wieku³⁷. Nie mniejszych trudności przysparza próba określenia chronologii użytkowania obu tłoków oraz wskazania możliwych przyczyn wprowadzenia drugiego. Przepuszczalnie wcześniej wykonano okrągły stempel. Przemawiałyby za tym fakt, że po pewnym okresie równoczesnego funkcjonowania obu pieczęci (trwającym co najmniej dwa lata pomiędzy 1368 a 1370 rokiem) od 1374 roku zachowały się dokumenty poświadczone już wyłącznie typariuszem ostroowalnym, a więc zapewne nowszym. Zlecenie jego sporządzenia przypisuję plebanowi Rychwinowi, z którego okresu posługi u św. Elżbiety pochodzi pierwsze świadectwo jego użycia (1368). Dostępne źródła nie pozwalają natomiast wyjaśnić powodów tej decyzji. Dobra czytelność okrągłego odcisku z 1370 roku świadczy, że został on wykonany tłokiem o nieuszkodzonym reliefie, co spośród możliwych przyczyn wyklucza zużycie się stempla. Za wymianą sigillum nie stała również chęć zmiany komunikowanych przez nie treści, gdyż oba zabytki eksponują niemal identyczne wyobrażenia oraz legendy, różniąc się od siebie jedynie kształtem.

Pieczęcie Tomasza, plebana w Strzelinie

Ostatnim proboszczem w omawianym okresie, o którym wiadomo, że pieczętował się dwoma typariuszami, był posługujący w Strzelinie pod koniec XIV stulecia Tomasz³⁸. Zachowały się dwa należące do niego odciski z wizerunkami św. Michała Archanioła: pierwszy z 8 listopada 1389 roku (z dość mocno zatartą legendą, z której przetrwały zaledwie pojedyncze minuskuły: [s] t[...]/[...].ple[...])³⁹ i drugi z 4 sierpnia 1390 roku (z inskrypcją o treści: + sigillum thame plebani in strelin)⁴⁰, różniące się od siebie w sposobie jego przedstawienia. Na starszym widzimy patrona strzelińskiej świątyni stojącego na wprost, na młodszym zaś — walczącego ze smokiem i godzącego włócznią w gardło bestii. Nie można oczywiście wykluczyć — podobnie jak w omówionych przypadkach nyskiego Stefana i turowskiego Konrada — prozaicznych względów przyświecających decyzji o zmianie stempla, jednak warto rozpatrzyć ją także na szerszym tle ikonosfery, w której funkcjonował właściciel

³⁷ R. Żerelik, *Krąg średniowiecznego duchowieństwa...*, s. 158.

³⁸ F.X. Görlich, *Geschichte der Stadt Strehlen in Preußisch-Schlesien*, Breslau 1853, s. 14—15.

³⁹ AP Wrocław, Rep. 125, nr 263 (277).

⁴⁰ AP Wrocław, Rep. 125, nr 266 (280). Na temat tego sigillum zob. też J.R. Sobel, *Sceny biblijne...*, s. 426—429.

pieczęci. Co najmniej od lat 30. XIV wieku wyobrażenia św. Michała były bowiem obecne również na sigillach władz Strzelina, ukazujących archanioła początkowo dmącego w trąbę, a następnie dzierżącego miecz i wagę⁴¹. W okresie średniowiecza był on zatem konsekwentnie przedstawiany z właściwymi mu atrybutami⁴², nigdy jednak podczas walki ze smokiem, który na pieczęciach strzeleńskich pojawia się dopiero w epoce nowożytnej⁴³. W takim kontekście motyw zastosowany pierwotnie przez plebana mógł za bardzo przypominać odbiorcom symbol miasta funkcjonujący już od kilku dekad w lokalnej ikonosferze i silnie zakorzeniony w świadomości mieszkańców. Utrudniało to realizację głównego zadania wyobrażenia napieczętnego, którym — jak wiadomo — jest precyzyjna identyfikacja jego właściciela⁴⁴. Widoczna na młodszym odciśku Tomasza scena walki ze smokiem nie wzbudzała już takich wątpliwości, stąd to właśnie w dążeniu duchownego do nadania swemu sigillum bardziej jednoznacznego wyrazu upatrywać należy najpewniej przyczyny powzięcia decyzji o zmianie tłoka.

Wnioski

Niewielka liczba plebanów, którzy mogli poszczycić się posiadaniem więcej niż jednego stempla w okresie swojej duszpasterskiej posługi, na tle całości zebranego materiału świadczy, iż nie była to praktyka rozpowszechniona wśród ówczesnego śląskiego kleru parafialnego (choć z graniczącym wręcz z pewnością przekonaniem możemy przypuszczać, że wiele zabytków zwyczajnie nie dotrwało do naszych czasów). Rzadkość tego zjawiska jest niewątpliwie

⁴¹ M.L. Wójcik, *Herb miasta Strzelina — historia i współczesność*, RHer 2020, 19 (30), s. 268—270. Zob. też P. Wiszewski, *Między konwencją, polityką i modą. Średniowieczne śląskie pieczęcie miejskie z wizerunkami świętych*, w: *Formuła — archetyp — konwencja w źródle historycznym. Materiały IX Sympozjum Nauk Dających Poznawać Źródła Historyczne, Kazimierz Dolny, 14—15 grudnia 2000 r.*, red. A. Górak, K. Skupieński, Lublin—Radzyń Podlaski—Siedlce 2006, s. 289—291.

⁴² *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. 3, hrsg. E. Kirschbaum, Rom—Freiburg—Basel—Wien 1971, s. 257; J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2013, s. 609—610.

⁴³ M.L. Wójcik, *Herb miasta Strzelina...*, s. 271.

⁴⁴ B.M. Bedos-Rezak, *When Ego Was Imago. Signs of Identity in the Middle Ages*, Leiden—Boston 2011, *passim*; Z. Piech, *Pieczęć jako źródło...*, *passim*; M. Hlebionek, *Pieczęć jako medium, dzieło sztuki i źródło historyczne*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych...*, s. 62.

skutkiem wysokich kosztów, jakie wiązały się z wykonaniem typariusza przez rzemieślnika⁴⁵. Omówione przypadki proboszczów pozwalają jednak wskazać przynajmniej niektóre przyczyny decyzji plebanów o sporządzeniu nowych pieczęci. Najczęściej wiązało się to ze zniszczeniem lub z utratą — w różnych okolicznościach — tłoka, na co ewidentnie wskazuje przykład Konrada, a być może także Stefana. Innym powodem była chęć ucytelnienia wyrażanego przez napieczęte wyobrażenie komunikatu tak, aby jeszcze bardziej wiązało się ono z osobą jego dysponenta. Doskonale widać to na przykładzie sigillum należącego do plebana strzelińskiego. Niewykluczone również, że okazję do wdrożenia takich zmian dawały właśnie wspomniane względy losowe. Wreszcie impulsem do zmiany typariusza stawał się awans w kościelnej hierarchii implikujący potrzebę dostosowania treści legendy tak, aby była zgodna z tytułaturą stosowaną w opieczętowanych dokumentach, co obrazuje przypadek Jakuba Engilgeriego. Niekiedy jednak dostępne źródła nie pozwalają udzielić odpowiedzi na pytanie o powody wymiany stempla — jak w wypadku plebana Rychwina.

Motywacje te nie odbiegają od znanych z literatury przyczyn wymian tłoków dokonywanych przez przedstawicieli innych grup duchowieństwa. Zagadnienie to nie zostało wprawdzie w pełni rozpoznane, ale możemy sięgnąć po kilka odnotowanych w historiografii przykładów. I tak, powodem wyrobienia sobie nowej pieczęci przez Idziego, archidiakona wrocławskiego, w pierwszej połowie XIII wieku było objęcie przezeń scholasterii⁴⁶, zaś w przypadku żyjącego w XV stuleciu kanonika krakowskiego Jana Elgota — także otrzymanie godności scholastyka oraz szczególnie zaszczytnej funkcji papieskiego audytora, przyznanej mu na soborze bazylejskim⁴⁷. Cystersi lubiąscy z kolei wymienili ok. połowy XIV wieku swą pieczęć konwentualną, aby poprzez wprowadzenie nowego wyobrażenia lepiej wyrazić tożsamość swojej wspólnoty⁴⁸. Byłby to więc przypadek analogiczny do tego, jaki udało się stwierdzić w odniesieniu do plebana strzelińskiego Tomasza.

Zaprezentowany w artykule materiał źródłowy, obejmujący zaledwie kilka egzemplarzy pieczęci, z całą pewnością nie może być uznany za reprezentatywny. Wyrażam jednak nadzieję, że w miarę postępu archiwalnych poszukiwań (nierozpoznane pozostają wszak sigilla proboszczów śląskich po 1419 roku, a więc z okresu późnego średniowiecza) stanie się on przyczynkiem do dalszych dyskusji nad funkcjonowaniem pieczęci wśród niższego duchowieństwa.

⁴⁵ M. Haisig, *Śląsk w monetach, medalach i pieczęciach*, Wrocław 1951, s. 36; *Sfragistyka...*, s. 135.

⁴⁶ J. Pakulski, *Średniowieczne pieczęcie pralatów...*, s. 180.

⁴⁷ E. Kozackiewicz, *Ikonografia średniowiecznych pieczęci krakowskich kanoników katedralnych*, w: *Kultura religijna i społeczna Małopolski od XIII do XVI wieku*, red. W. Szymborski, J. Kozioł, Tarnów 2011, s. 144—145.

⁴⁸ T. Kałuski, *Średniowieczne pieczęcie konwentu z klasztoru cysterskiego w Lubiążu — chronologia, ikonografia i kwestia autorstwa typariuszy*, St. Żr. 2021, 59, s. 33.

Aneks. Katalog pieczęci

W katalogu zebrano wszystkie zabytki sfragistyczne omówione w artykule. Artefakty uporządkowano według ich dysponentów, zgodnie z chronologią użytkowania poszczególnych typów pieczęci, przyjmując następujący formularz opisu: 1) wykaz sygnatur zachowanych oryginalnych odcisków (w przypadku kilku oryginałów gwiazdką oznaczono egzemplarz, którego fotografię zamieszczono w katalogu); 2) treść legendy i rodzaj pisma epigraficznego; 3) opis wyobrażenia napieczętnego; 4) kształt i wymiary odcisku; 5) barwa wosku; 6) sposób przywieszenia pieczęci do dokumentu; 7) informacje o wyglądzie odwrocia pieczęci; 8) formuły koroboracyjne w kolejności chronologicznej wystawienia dokumentów; 9) informacje dotyczące autorstwa fotografii pieczęci (jeśli nie została wykonana przez autorkę artykułu) lub link, pod którym dostępne jest jej zdjęcie (jeśli nie zamieszczono go obok opisu).

Stefan, pleban w Nysie

[nr 1]

Typ A

31 lipca 1298 roku

1. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dalej: AAWr), Dokumenty parafii miejskiej w Nysie, 31 VII 1298*; AP Wrocław, Rep. 102, nr 6 (dwie ekspedycje).

2. + S STEPhANI PLE/BANI DE NIZA, napis majuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci scena ucieczki Świętej Rodziny do Egiptu. Na osiołku, prowadzonym w lewą (heraldycznie) stronę przez św. Józefa, Matka Boża z Dzieciątkiem Jezus na ręku. Za nimi czwarta postać (prawdopodobnie św.

Jakub Młodszy, Jan, syn Józefa, lub sługa z bagażami⁴⁹). U dołu pieczęci, oddzielony od sceny ucieczki łukiem architektonicznym, modlący się adorant, zwrócony w lewą stronę, w postawie klęczącej, ze złożonymi rękoma i z uniesioną głową, którego sylwetka zachodzi na otok pieczęci, rozdzielając legendę na dwie części. Nad ukazaną sceną unosi się anioł, pochylając się ku Matce Bożej; po jego bokach dwie sześciopromienne gwiazdy.

⁴⁹ Zob. przyp. 19.

4. Pieczęć ostroowalna, 41 x 29 mm.
5. Wosk barwy naturalnej (oba egzemplarze).
6. Biało-czerwone sznury (AAWr, Dokumenty parafii miejskiej w Nysie, 31 VII 1298); pasek pergaminowy (AP Wrocław, Rep. 102, nr 6).
7. Jedno wgłębienie wykonane kciukiem (oba egzemplarze).
8. „In cuius rei testimonium et evidentiā pleniorē sigillis nostro et predicti Johannis advocati necnon et domini Stephani plebani Nizensis presentem paginam duximus roborandam” (oba egzemplarze).

[nr 2]

Typ B

6 maja 1312 roku

1. AP Wrocław, Rep. 88, nr 48 (74a).
2. [+ S] STEPHANI PLEBANI • DE NIS[A], napis majuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci postać św. Jakuba z nimbem wokół głowy, zwrócona (heraldycznie) w prawo, w drapowanej szacie, z torbą przewieszoną przez ramię i laską pielgrzymią w prawej ręce. Przed nim po prawej (heraldycznie) stronie pomniejszona sylwetka klęczącego adoranta ze złożonymi do modlitwy rękoma.
4. Pieczęć ostroowalna, 44 x 31 mm.

5. Wosk barwy naturalnej.
6. Pasek pergaminowy.
7. Trzy wgłębienia w wosku.
8. „presentes duximus nostrorum sigillorum appensione munire”.

Konrad, pleban w Turowie

[nr 3]

Typ A

1343, *sine die* — 28 marca 1352 roku

1. AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, CC 11, KK 5, KK 6*.
2. S / CONR'(adi) PLEB/AN(i) D'(e) TVRO/W /, napis majuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci Chrystus umierający na krzyżu, któremu towarzyszą dwaj święci w długich szatach. Poniżej Niego, w niszy, klęczy zwrócony w prawą (heraldycznie) stronę adorant z rękami złożonymi w geście modlitwy, którego postać wchodzi na pole legendy, podobnie jak sylwetki dwóch aniołów,

podtrzymujących ramiona krzyża. Całość przedstawienia wieńczy gotycka wieżyczka, również wkomponowana w otok pieczęci.

4. Pieczęć ostroowalna, 40 x 24 mm.

5. Wosk barwy czarnej (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 5), pociemniały wosk barwy naturalnej (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, CC 11), wosk barwy naturalnej (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 6).

6. Czerwono-zielone sznury (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 5), pasek pergaminowy (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, CC 11), czerwone sznury (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 6).

7. Brak wgłębień (wszystkie egzemplarze).

8. „In cuius rei testimonium presentibus nostrum sigillum sigillum (sic!) est appensum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 5); „In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, CC 11); „In cuius rei testimonium huic litterae sigillum nostrum est appensum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 6).

[nr 4]

Typ B

14 listopada 1366 roku

1. Národní archiv v Praze (dalej: NA Praha), Maltézští rytíři — české velkopřevorství (dalej: ŘM), nr 1719.

2. • S • CONRADI • PLE/BANI • IN • ThVROW /, napis majuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci scena śmierci Chrystusa na krzyżu, któremu towarzyszą dwaj święci w długich szatach, ukazana pod wchodzącą na otok gotycką trójlukową arkadą, wspartą na dwóch wysmukłych podporach, zwieńczoną wimpergą i sześcioma pinaklami (po trzy z każdej strony wimpergi). Poniżej, w niszy, klęczy zwrócony w prawą (heraldycznie) stronę modlący się adorant odziany w ornat.

4. Pieczęć ostroowalna, 40 x 25 mm.

5. Wosk barwy naturalnej.

6. Szaro-czerwone sznury.

7. Trzy podłużne wgłębienia.

8. „In cuius rei testimonium et evidentiam pleniorum conscribi fecimus presentiam et sigillo nostro munimine roborari”.

9. Fotografia pieczęci dostępna pod linkiem: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/1719/charter> [dostęp: 02.10.2022].

Jakub Engilgeri, pleban w Świdnicy

[nr 5]

Typ A

15 czerwca 1362 roku

1. AP Wrocław, Rep. 67, nr 380 (406).

2. + [S IA]COB[...]*GIL*[...*SWI*]DNICZ,
napis majuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci tarcza herbowa na wprost, a na niej majuskuła „M”, na której załamaniach trzy róże w układzie 2:1.

4. Pieczęć okrągła, Ø 26 mm.

5. Wosk barwy czerwonej.

6. Pasek pergaminowy.

7. Brak wgłębień.

8. „In quorum omnium testimonium presentes litteras seu presentis publicum instrumentum prefatam diffinitam firmam continentem scribi et per Erasmus

de Wolavia notarium publicum infrascriptum publicam mandanimus et sigilli nostri iussimus appensione communiri”.

[nr 6]

Typ B

18 marca 1362—5 czerwca 1374

1. AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, AA 68, C 8, C 15, C 17, F 18, F 22, GG 39, M 41, R 53b, Y 1; Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311 [błędna data]; AP Bydgoszcz, Akta klasztoru norbertanek w Strzelnie, sygn. 31; AP Wrocław, Dokumenty miasta Wrocławia, nr 557, 562; Rep. 3, nr 423 (395); Rep. 66, nr 251 (252), 256 (257), 258 (259); Rep. 67, nr 379 (405), 381 (407a), 386 (411); Rep. 71, nr 26 (28); Rep. 84, nr 97 (124)*; Rep. 91, nr 340 (348); Rep. 123, nr 46; NA Praha, ŘM, nr 788, 796.

2. + S • IACOBI • ENGILGERI • PL(*eb*)ANI • SWIDNICZ(*ensis*) • ET •

OFFICIA(*lis*) W(*ratislaviensis*), napis majuskułą gotycką.

3. Pole pieczęci przedzielone w pas łukiem architektonicznym, pod którym zwrócony w lewą (heraldycznie) stronę adorant, stojący na ugiętych, ale niedotyających ziemi kolanach, z rękoma złożonymi w geście modlitwy. Nad łukiem zwrócona także w lewo postać św. Jana Chrzciciela w obfitej szacie i płaszczu, z nimbem okalającym głowę. Prawą dłoń składa na piersi lub też unosi w geście błogosławieństwa, lewą natomiast trzyma okrągłą patenę z wyobrażeniem *Agnus Dei*. Wolne przestrzenie pola pieczęci wypełniają gęsto drobne gwiazdki.

4. Pieczęć ostroowalna, 47 x 33 mm.

5. Wosk barwy czerwonej (wszystkie zachowane egzemplarze).

6. Zielone sznury (AP Wrocław, Rep. 3, nr 423 (395); Rep. 66, nr 251 (252); Rep. 123, nr 46), czerwone sznury (AAWr, Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311; NA Praha, ŘM, nr 796), szare sznury (AP Wrocław, Rep. 66, nr 256 (257)), pasek pergaminowy (wszystkie pozostałe zachowane egzemplarze).

7. Brak wgłębień (wszystkie egzemplarze).

8. „In cuius rei evidenciam et certitudinem pleniorem sigillum nostrorum presentibus est appensum” (AP Bydgoszcz, Akta klasztoru norbertanek w Strzelnie, sygn. 31); „In cuius eciam rei testimonium et evidenciam pleniorem sigillum nostrum presentibus est appensum” (NA Praha, ŘM, nr 788); „In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum” (AP Wrocław, Rep. 67, nr 379 (405), 381 (407a)); „In cuius rei testimonium sigillum nostrum officiolatus presentibus est subappensum” (AP Wrocław, Rep. 67, nr 386 (411)); „In scriptum meorum hic manu mea proprie subscripsi signo et nomine meis consuecis una cum appensione sigilli domini mei officialati memorati consignavi in fidem et testimonium omnium premissorum” (NA Praha, ŘM, nr 796); „In cuius rei fidem et testimonium omnium premissorum sigillum nostrum presentibus est appensum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, F 18; AP Wrocław, Rep. 71, nr 26 (28); Rep. 84, nr 97 (124); Rep. 91, nr 340 (348); Rep. 123, nr 46); „Litteram subscripti tenoris sigillis nostro et domini executori ad eandem deputati acergo sigillatam” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, M 41); „In cuius fidem et testimonium omnium premissorum sigillum nostrum presenti sentenciam est appensum” (AP Wrocław, Rep. 3, nr 423 (395)); „cum appensione sigilli domini mei prefati consignari in fidem et testimonium omnium premissorum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, F 22; brak koroboracji — użycie pieczęci zapowiedziane w formule notarialnej Jana de Cunczindorf); „In cuius rei testimonium presentes transumptum per Bertoldum de Camen notarium publicum [predictum et] subscriptum publicari et nostri sigilli appensione iussimus communiri” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, C 8, C 15, C 17, R 53b); „In cuius rei testimonium omnium premissorum sigillum nostrum presentibus est appensum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, GG 39); „In cuius rei fidem et testimonium omnium premissorum presentes litteras sive hoc presentes publicum inscriptum nostri et Heynemanni Bodusconis

prefati sigillorum ac subscripcione nostri notarii publici fecimus communiri” (AP Wrocław, Dokumenty miasta Wrocławia, nr 557); „In cuius rei testimonium omnium premissorum presentes transsumptum et transscriptum publicum officiolatus wratislaviensis sigilli appensionum ac notarii publici subscripcione fecimus communiri” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, AA 68); „In cuius rei fidem et testimonium omnium premissorum sigillum nostrum ex certa nostra sciencia presentibus est appensum” (AP Wrocław, Dokumenty miasta Wrocławia, nr 562); „Quam quidem responsonem dicto appellanti pro appellis testimonialibus dedit et concessit sub ipsius appendenti sigillo sigillatam in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, Y 1); „In cuius rei fidem et testimonium omnium premissorum hanc nostram diffinitivam sentenciam nostri officialatus sigilli appensione et notarii nostri subscripti publici subscripcione fecimus communiri” (AP Wrocław, Rep. 66, nr 251 (252)); „In quorum omnium et singulorum testimonium presentes instrumentum publicum [...] [fragment koroboracji nieczytelny na skutek zalania pergaminu w tym miejscu] notarium publicum scribi et publicari mandavimus nostrorum sigillorum fecimus appensione communiri” (AP Wrocław, Rep. 66, nr 258 (259)); „In cuius rei fidem et testimonium omnium premissorum sigillum officiolatus quo adpresens vertimur presentibus est subappensum” (AP Wrocław, Rep. 66, nr 256 (257)); „In cuius rei fidem et testimonium omnium premissorum sigillum nostrum presenti transscripto et transsumpto duximus appendendum” (AAWr, Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311).

Rychwin, pleban w kościele pw. św. Elżbiety we Wrocławiu

[nr 7]

Typ A

24 czerwca 1370 roku

1. AP Wrocław, Rep. 66, nr 234 (235).
2. + S' PLEBANI D' S(an)C(ta)A ELIZABET, napis majuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci sześciopromienna gwiazda, a nad nią krzyż.
4. Pieczęć okrągła, Ø 28 mm.
5. Wosk barwy zielonej.
6. Czerwono-zielone sznury.
7. Jedno okrągłe wgłębienie.
8. „Et ut igitur singula premissa perpetuam obtineat firmitatem et stabilitatem idcirco sigilla nostri videlicet magistratus,

conventus nostri, prioris nostre domus, Rychwini plebani sanctae Elyzabeth, Heydnirici plebani in cruceburg, johannis plebani in tylindorf, Franczkonis

commendatoris in swydnicz, Johannis commendatoris in Legnicz, Johannis commendatoris in Monsterberg nec non Hermanni commendatoris in Boleslavia presentibus sunt subappensa”.

[nr 8]

Typ B

18 września 1368—29 listopada 1380

1. AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35a, A 35b, GG 69*, KK 18, T 5, YY 4.

2. + S PLEBANI • DE S(an)C(t)A • ELIZABET, napis majuskułą gotycką.

3. W polu pieczęci krzyż nad sześciopromienną gwiazdą.

4. Pieczęć ostroowalna, 37 x 23 mm.

5. Wosk barwy naturalnej (wszystkie egzemplarze).

6. Pasek pergaminowy (wszystkie egzemplarze).

7. Brak wgłębień (wszystkie egzemplarze).

8. „Litteram reddite sigillatam” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, GG 69); „Nostro sub appenso sigillo litteram reddite viris sub sigillis” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, T 5); „Nostro sub appenso sigillo litteram reddite sigillatam [...] pacta” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, KK 18); „Nostro subappenso sigillo in signum executionis” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35a); „Nostro sigillo quo ad causas utimur subappenso. Litteram in signum executionis viris sigillis similiter sub appensis reddite sigillatam” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35b); „Cum appensione sigilli reverendi prioris domini episcopis [...] prevocati in fidem et testiorum omnium premissorum” (AAWr, Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, YY 4).

Tomasz, pleban w Strzelinie

[nr 9]

Typ A

8 listopada 1389 roku

1. AP Wrocław, Rep. 125, nr 263 (277).
2. [s] t[...]/[...]ple[...], napis minuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci św. Michał Archanioł ze skrzydłami u ramion, odziany w zbroję, stojący (przypuszczalnie) na smoku.
4. Pieczęć okrągła, Ø 24 mm.
5. Wosk barwy naturalnej.
6. Pasek pergaminowy.
7. Brak wgłębień.
8. „Nostro subappenso sigillo. In signum executionis plebanos et virum quemlibet facte presentem litteram reddite viris sigillis subappendentibus sigillatam”.

9. Fot. AP Wrocław.

[nr 10]

Typ B

4 sierpnia 1390 roku

1. AP Wrocław, Rep. 125, nr 266 (280).
2. + sigillum thame plebani in strelin, napis minuskułą gotycką.
3. W polu pieczęci scena walki św. Michała ze smokiem. Archanioł z nimbem wokół głowy i skrzydłami u ramion, odziany (przypuszczalnie) w zbroję, stoi w rozkroku na wijącym się przez całą dolną strefę odcisku ogonie potwora. Zwracając się w (heraldycznie) lewą stronę, przesywa włócznią jego gardło.
4. Pieczęć okrągła, Ø 28 mm.
5. Wosk barwy naturalnej z licznymi ciemnymi przebarwieniami.

6. Pasek pergaminowy.

7. Jedno małe wgłębienie.

8. „nostro subappenso sigillo in signum executionis plebanos et virum quemlibet facte presentem litteram plebanis sigillis subappendentibus reddite sigillatam”.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu: Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, A 35a, A 35b, AA 68, C 8, C 15, C 17, CC 11, F 18, F 22, GG 39, GG 69, KK 5, KK 6, KK 18, M 41, R 53b, T 5, Y 1, YY 4; Dokumenty parafii miejskiej w Nysie, 31 VII 1298; Dokumenty parafii w Świdnicy, 28 III 1311.
- Archiwum Państwowe w Bydgoszczy: Akta klasztoru norbertanek w Strzelnie, sygn. 31.
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu: Dokumenty miasta Wrocławia, nr 557, 562; Rep. 3, nr 423 (395); Rep. 66, nr 234 (235), 251 (252), 256 (257), 258 (259); Rep. 67, nr 379 (405), 380 (406), 381 (407a), 386 (411); Rep. 71, nr 26 (28); Rep. 84, nr 97 (124); Rep. 88, nr 48 (74a); Rep. 91, nr 340 (348); Rep. 102, nr 6; Rep. 123, nr 46; Rep. 125, nr 263 (277), 266 (280).
- Národní archiv v Praze: Maltézští rytíři — české velkopřevorství, nr 788, 796, 1719.

Opracowania

- Bedos-Rezak B.M., *When Ego Was Imago. Signs of Identity in the Middle Ages*, Leiden—Boston 2011.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- Bünz E., *Die mittelalterliche Pfarrei. Ausgewählte Studien zum 13.—16. Jahrhundert*, Tübingen 2017.
- Bünz E., *Spätmittelalterliche Pfarrei- und Pfarrersiegel*, in: *Das Siegel. Gebrauch und Bedeutung*, hrsg. G. Signori, Darmstadt 2007, s. 31—43.
- Bünz E., Kubín P., „*Sigillum Petri plebani de Glathovia*”. *Ein spätmittelalterliches Pfarrersiegel aus Klattau (Böhmen)*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wapenkunde“ 2004, 50, s. 35—45.
- Chojnacka K., *Opracowywanie pieczęci*, w: *Metodyka pracy archiwalnej*, red. S. Nawrocki, S. Sierpowski, Poznań 2004, s. 94—113.
- Crusius E., *Flucht und Heimkehr. Studie zur Ikonographie der mittelalterlichen Siegel mit 10 Abbildungen*, „Archivalische Zeitschrift“ 1954, 49, s. 65—71.
- Dola K., *Dzieje Kościoła na Śląsku*, cz. 1: *Średniowiecze*, Opole 1996.
- Dola K., *Problemy kościelno-duszpasterskie w diecezji wrocławskiej w XV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1986, 41, 4, s. 517—538.
- Dudzińska A., *Kościół parafialny świętych Stanisława i Wacława w Świdnicy i jego wspólnota wiernych do 1561 r.*, Wrocław 2018 [maszynopis rozprawy doktorskiej w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego].
- Ewald W., *Siegelkunde*, München—Berlin 1914 [reprint: München—Wien 1972].
- Glejtek M., *Stredoveká cirkevná pečať. Prameň kresťanskej ikonografie*, Hradec Králové 2013.

- Glejtek M., *Texty na stredovekých cirkevných pečatiach uhorskej proveniencie (11.—16. storočie)*, w: *Inskrypcje na pieczęciach. Treści, formy, funkcje*, red. P. Pokora, M. Hlebionek, T. Kałuski, Poznań 2016, s. 47—62.
- Görlich F.X., *Geschichte der Stadt Strehlen in Preußisch-Schlesien*, Breslau 1853.
- Gosmann M., *Ein Siegelstempel des Pfarrers Friedrich von Hüsten (um 1300) im Arnsberger Stadtarchiv*, „Jahrbuch Hochsauerlandkreis. Berichte, Erzählungen, Aufsätze, Gedichte“ 1992, 8, s. 37—39.
- Gumowski M., *Handbuch der polnischen Siegelkunde*, Graz 1966.
- Gumowski M., *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, w: *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, red. W. Semkowicz, Kraków 1936 [reprint: Kraków 2013], s. 247—440.
- Haisig M., *Osiągnięcia i postulaty w zakresie sfragistyki polskiej*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, 4, s. 153—167.
- Haisig M., *Śląsk w monetach, medalach i pieczęciach*, Wrocław 1951.
- Hlebionek M., *Katalog pieczęci przy dokumentach samoistnych w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, Warszawa 2012.
- Hlebionek M., *Pieczęć jako medium, dzieło sztuki i źródło historyczne*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach. Wyniki prac zespołu naukowego powołanego przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych*, red. P. Gut, M. Hlebionek, Warszawa 2020, s. 59—64.
- Hlebionek M., *Prawo pieczętno: rodzaje kancelaryjno-prawne i fałszerstwa pieczęci. Kręgi funkcjonowania pieczęci*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach. Wyniki prac zespołu naukowego powołanego przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych*, red. P. Gut, M. Hlebionek, Warszawa 2020, s. 19—32.
- Hlebionek M., *Sfragistyka w systemie nauk. Podstawowe pojęcia sfragistyczne*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach. Wyniki prac zespołu naukowego powołanego przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych*, red. P. Gut, M. Hlebionek, Warszawa 2020, s. 15—18.
- Juczejka S., *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica 2006.
- Kałuski T., *Od przedstawień figuralnych do heraldycznych. Opaci lubiąscy i ich pieczęcie od schyłku średniowiecza do sekularyzacji klasztoru w 1810 roku*, „Studia Źródłoznawcze” 2019, 57, s. 159—210.
- Kałuski T., *Projekt edycji pieczęci cystersów śląskich. Francuskie i niemieckie przykłady wydawania pieczęci cysterskich*, w: *Editiones sine fine*, t. 2, red. K. Kopiński, J. Tandeki, Toruń 2021, s. 117—130.
- Kałuski T., *Średniowieczne pieczęcie konwentu z klasztoru cysterskiego w Lubiążu — chronologia, ikonografia i kwestia autorstwa typariuszy*, „Studia Źródłoznawcze” 2021, 59, s. 25—38.
- Knapek E., *Średniowieczne i wczesnonowożytno pieczęcie oficjalów i wikariuszy generalnych krakowskich*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 285—325.
- Kozackiewicz E., *Ikonografia średniowiecznych pieczęci krakowskich kanoników katedralnych*, w: *Kultura religijna i społeczna Małopolski od XIII do XVI wieku*, red. W. Szymboriski, J. Koziół, Tarnów 2011, s. 123—151.

- Krahmer H., *Beiträge zur Geschichte des geistlichen Siegels in Schlesien bis zum Jahre 1319*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens“ 1935, 69, s. 1—39.
- Krejčík T., *Pečeť v kultuře středověku*, Ostrava 1998.
- Krejčíková J., Krejčík T., *Úvod do české sfragistiky*, Ostrava 1989.
- Krudysz L., *A Unique 14th Century Seal-Matrix from Gieblo, Zawiercie District*, „Archaeologia Polona” 2021, 59, s. 139—154.
- Krukowski J., *Proboszcz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, s. 412—414.
- Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. 2, hrsg. E. Kirschbaum, Rom—Freiburg—Basel—Wien 1970; Bd. 3, hrsg. E. Kirschbaum, Rom—Freiburg—Basel—Wien 1971.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1: (do 1302 roku), Warszawa 2003.
- Maráz K., *K pečetím farního kléru v českých zemích v letech 1283—1310*, v: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII—XV*, ed. P. Krafl, Praha 2008, s. 623—629.
- Maráz K., *Sfragistika. Studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*, Brno 2014.
- Marcisz-Czapla B., *Pieczęcie biskupów lubuskich*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archivalny” 2004, 11, s. 49—98.
- Marcisz-Czapla B., *Święci w ikonografii nowożytnych pieczęci klasztornych na Śląsku*, w: *Człowiek — obraz — tekst. Studia z historii średniowiecznej i nowożytnej*, red. M.L. Wójcik, Dzierżoniów 2005, s. 89—107.
- Marecki J., Rotter L., *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2013.
- Mrozowicz W., *Dolny Śląsk w latach 1327—1526*, w: *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2006, s. 105—141.
- Müller A., *Die Pfarrer von Neißze, ein Beitrag zur schlesischen Presbyterologie*, „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte“ 1956, 14, s. 59—104.
- Pakulski J., *Średniowieczne pieczęcie kapituł katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w świetle dotychczasowych badań*, w: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa 2006, s. 169—196.
- Pakulski J., *Średniowieczne pieczęcie pralatów i kanoników kapituł katedralnych metropolii gnieźnieńskiej*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 177—196.
- Pfotenhauer P., *Die schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879.
- Piech Z., *Pieczęcie herbowe w systemach sfragistycznych dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 207—253.
- Piech Z., *Pieczęć jako źródło ikonograficzne: ze studiów nad ikonografią historyczną*, «Сфрагістичний щорічник» 2015, 5, s. 21—87.
- Piech Z., *Uwagi o typologii i nazewnictwie pieczęci w polskich i zagranicznych badaniach sfragistycznych*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 15—46.
- Piech Z., *Współczesne badania sfragistyczne w Polsce. Osiągnięcia i postulaty*, «Сфрагістичний щорічник» 2011, 1, s. 160—188.
- Pokora P., *Stan i perspektywy badań nad pieczęciami episkopatu średniowiecznej Polski*, w: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa 2006, s. 135—167.

- Religia. Encyklopedia PWN*, t. 8, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2003.
- Semkowicz W., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków 2011.
- Sfragistyka*, oprac. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, Warszawa 1960.
- Sobel J.R., *Pieczęcie proboszczów — zapomniany dział sfragistyki. Przyczynek do badań nad pieczęciami kleru parafialnego na przykładzie pięciu sigillów śląskich plebanów z początku XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2020, 75, 1, s. 29—72.
- Sobel J.R., *Sceńy biblijne na średniowiecznych pieczęciach śląskich proboszczów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2022, 118, s. 413—438.
- Starnawska M., *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2006.
- Starnawska M., *Pieczęcie zakonów krzyżowych na ziemiach polskich w średniowieczu jako źródło do ich dziejów. Perspektywy badawcze*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 89—119.
- Ştefan A., *Der Siegelstempel und die Siegel des Kronstädter Pfarrers Johannes Reudel*, „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde” 2018, 41 (112), s. 33—41.
- Ştefan A., *Practici sigilare în mediul parohial braşovean din a doua jumătate a secolului al XV-lea*, in: *Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV—XVIII)*, volum îngrijit de M. Dejan, Suceava 2020, s. 45—56.
- Ştefan A., *Seals of Transylvanian Saxon Parish Priests from the First Half of the 16th Century*, in: *Common Man, Society and Religion in the 16th Century. Piety, Morality and Discipline in the Carpathian Basin*, ed. U.A. Wien, Göttingen 2021, s. 65—77.
- Stieldorf A., *Siegelkunde. Basiswissen*, Hannover 2004.
- Stróżyk P., *Średniowieczne pieczęcie templariuszy i joannitów na ziemiach polskich*, w: *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej. Stan i perspektywy badań*, red. Z. Piech, J. Pakulski, J. Wroniszewski, Warszawa 2006, s. 197—217.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2012.
- Szymoniak M., *Pieczęcie klasztoru bożogrobców w Miechowie*, w: *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 327—412.
- Terrier Aliferis L., *Joseph christophore dans la Fuite en Egypte: transmission d'un schéma iconographique spécifique à travers le Moyen Age*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte” 2016, 79, 2, s. 164—192.
- Vocabularium internationale sigillographicum*, edd. K. Müller, L. Vrtel, Bratislava 2016.
- Wiszewski P., *Między konwencją, polityką i modą. Średniowieczne śląskie pieczęcie miejskie z wizerunkami świętych*, w: *Formuła — archetyp — konwencja w źródle historycznym. Materiały IX Sympozjum Nauk Dających Poznawać Źródła Historyczne, Kazimierz Dolny, 14—15 grudnia 2000 r.*, red. A. Górak, K. Skupieński, Lublin—Radzyń Podlaski—Siedlce 2006, s. 263—312.
- Wiszewski P., *Średniowieczna śląska pieczęć klasztorna jako środek przekazu informacji (XIII—I połowa XVI w.)*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 11—29.
- Wójcik M.L., *Herb miasta Strzelina — historia i współczesność*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 2020, 19 (30), s. 265—290.
- Wójcik M.L., *Pieczęcie cystersów jemiełnickich do połowy XVI wieku (z zespołu Rep. 85 Archiwum Państwowego we Wrocławiu)*, w: *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 31—37.
- Wójcik M.L., *Pieczęcie klasztoru Premonstratensek w Czarnowąsach*, w: *Sztuka dawnego Opola*, red. B. Czechowicz, J. Filipczyk, A. Kozieł, Opole 2018, s. 27—44.
- Wójcik M.L., *Pieczęcie opatów rudzkich*, w: *Klasztor cystersów w Rudach. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej odbytej 7 czerwca 2008 r. w Rudach*, red. N. Mika, Racibórz 2008, s. 41—56.

- Wójcik M.L., *Pieczczę rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. 1—2, Kraków—Wrocław 2018.
- Wójcik M.L., *Średniowieczne pieczęcie cystersów rudzkich*, w: *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej. Materiały z konferencji naukowej odbytej w klasztorze oo. Cystersów w Krakowie Mogile z okazji 900 rocznicy powstania Zakonu Ojców Cystersów. Poznań—Kraków-Mogila 5—10 października 1998*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 405—415.
- Wólkiewicz E., *Kariery „w cieniu katedry”*. *Oficjalowie wrocławscy w średniowieczu*, w: *„Memoria viva”. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967—2014)*, red. A. Gąsiorowski, G. Rutkowska, Warszawa—Poznań 2015, s. 285—308.
- Wólkiewicz E., *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*, Kraków 2014.
- Wólkiewicz E., *Proletariusze modlitwy? Drogi karier, finanse i kultura materialna niższego kleru w średniowiecznej Nysie*, Warszawa 2020.
- Zasady transkrypcji inskrypcji napieczętej*, w: *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach. Wyniki prac zespołu naukowego powołanego przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych*, red. P. Gut, M. Hlebionek, Warszawa 2020, s. 159—163.
- Żerelik R., *Dzieje Śląska do 1526 roku*, w: *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002, s. 13—116.
- Żerelik R., *Krąg średniowiecznego duchowieństwa kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu*, w: *Z dziejów wielkomejskiej fary. Wrocławski kościół św. Elżbiety w świetle historii i zabytków sztuki*, red. M. Zlat, Wrocław 1996, s. 155—161.

Netografia

<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/1719/charter> [dostęp: 02.10.2022].

Jagna Rita Sobel

Variability of the Seals of Parish Priests of Silesian Parish Churches in the Middle Ages (until 1419)

Summary

In her article, Jagna Rita Sobel deals with the problem of exchanges of seal matrices [Pl. *typariusze pieczętne*] made by parish priests of Silesian parish churches until 1419. Sobel enquires about reasons why parish priests needed to order the preparation of a new stamp for themselves. To this end, Sobel analyzes the cases of five priests (Stefan, parson in Nysa, Konrad, parson in Turów near Wrocław, Jakub Engilgeri, parson in Świdnica, Rychwin, parson in the church of St. Elizabeth in Wrocław, and Tomasz, parson in Strzelin). Her research has

revealed that during their pastoral ministry in a given parish they used two types of seals. The research was based on a comparison of the two *sigils* of each parish priest in terms of differences in the content communicated by the sacred legends and images, taking into account — if necessary — the personal careers of priests and the iconosphere in which they functioned. The research shows that the reasons underlying the decision to change the piston could have been practical considerations (such as wear or loss of the matrix), the desire to make the message clearer expressed by the certain image of the message so that it is even more closely connected with the person of its administrator, or the assumption by the clergyman of a new office, resulting in the need to adapt the content of the legend of the *sigillum* to its current title. Such a small number of cases confirmed by sources, however, shows that this was not a common practice among the parish clergy of that time, which could undoubtedly have been influenced by the high costs associated with making the stamp by the craftsman.

Keywords: sphragistics, Silesia, parish priests, seals, sphragistic systems

Jagna Rita Sobel

Zmienność pieczęci proboszczów śląskich kościołów parafialnych w średniowieczu (do 1419 roku)

Streszczenie

W artykule podjęto problem wymian typariuszy pieczętnych dokonywanych przez proboszczów śląskich kościołów parafialnych do 1419 roku. Autorka rozprawy poszukuje odpowiedzi na pytanie, jakie powody mogły stawiać proboszczów przed koniecznością zlecenia sporządzenia dla siebie nowego stempla. W tym celu dokonuje analizy przypadków pięciu duchownych (Stefana, plebana w Nysie, Konrada, plebana w Turowie koło Wrocławia, Jakuba Engilgeriego, plebana w Świdnicy, Rychwina, plebana w kościele pw. św. Elżbiety we Wrocławiu, oraz Tomasza, plebana w Strzelinie), dla których przeprowadzona kwerenda pozwoliła ujawnić, iż w czasie swojej posługi duszpasterskiej w danej parafii używali dwóch typów pieczęci. Kwerenda polegała na porównaniu obu *sigillów* każdego proboszcza pod kątem różnic w zakresie treści komunikowanych przez napieczątne legendy i wyobrażenia, uwzględniając przy tym – jeśli było to konieczne – osobiste kariery kapłanów oraz ikonosferę, w której funkcjonowali. Badania te pozwoliły wykazać, że przyczynami leżącymi u podstaw decyzji o zmianie tłoka mogły być względy praktyczne (takie jak zużycie bądź utrata typariusza), pragnienie uczynienia wyrażanego przez napieczątne wyobrażenie komunikatu tak, aby jeszcze bardziej wiązało się ono z osobą jego dysponenta, lub też objęcie przez duchownego nowego urzędu, skutkujące potrzebą dostosowania treści legendy *sigillum* do jego aktualnej tytułatury. Tak niewielka liczba potwierdzonych źródłowo przypadków świadczy jednak, że nie była to praktyka rozpowszechniona wśród ówczesnego kleru parafialnego, na co wpływ niewątpliwie mogły mieć wysokie koszty wiążące się z wykonaniem stempla przez rzemieślnika.

Słowa kluczowe: sfragistyka, Śląsk, proboszczowie, pieczęcie, systemy sfragistyczne

*Jagna Rita Sobel***Variierende Siegelstempel der schlesischen Pfarrer im Mittelalter (bis 1419)**

Zusammenfassung

Der Artikel befasst sich mit dem Problem der Ersetzung von Siegelstempeln durch schlesische Pfarrer im Mittelalter bis 1419. Die Autorin unternimmt einen Versuch, die Frage nach den Gründen, welche die Pfarrer dazu veranlasst haben könnten, sich einen neuen Siegelstempel erstellen zu lassen, zu beantworten. Zu diesem Zweck werden die Siegel von fünf Geistlichen analysiert (Stefan — Pfarrer in Neisse, Konrad — Pfarrer in Thauer bei Breslau, Jakub Englgeri — Pfarrer in Schweidnitz, Rychwin — Pfarrer der St.-Elisabeth-Kirche in Breslau, und Tomasz — Pfarrer in Strehlen), bei denen die durchgeführte Recherche ergab, dass sie während ihrer seelsorgerischen Arbeit in der Pfarrgemeinde zwei Arten von Stempeln verwendeten. Die Recherche bestand darin, die beiden *Sigilla* des jeweiligen Pfarrers im Hinblick auf deren unterschiedliche Inhalte, die durch Siegellegenden bzw. -bilder vermittelt waren, miteinander zu vergleichen. Dabei wurde im Bedarfsfall auch der persönliche Werdegang der Pfarrer und die Ikonosphäre, in der sie tätig waren, in die Analyse miteinbezogen. Die vorgenommenen Untersuchungen führen zu dem Schluss, dass die Gründe für die Ersetzung des Siegelstempels entweder praktischer Natur waren (z. B. Abnutzung bzw. Verlust des Siegelstempels) oder sich aus dem Wunsch ergaben, den Siegelinhalt lesbarer zu machen, um ihn noch stärker mit der Person des Inhabers in Verbindung zu bringen, oder auch auf die Tatsache zurückzuführen sind, dass der Pfarrer ein neues Amt antrat, was eine Anpassung des Siegelinhalts an seine neue Titulatur erforderlich machte. Die geringe Anzahl der nachgewiesenen Fälle deutet jedoch darauf hin, dass die Praxis unter damaligen Pfarrern nicht weit verbreitet war, was höchstwahrscheinlich mit hohen Kosten der Stempelherstellung durch einen Handwerker zusammenhing.

Schlüsselwörter: Sphragistik, Schlesien, Pfarrer, Siegel, sphragistische Systeme